

LANGOBARDI V PANONSKI FAZI

IVO PIRKOVIČ

Ljubljana

Zgodovina ni doslej povezovala Langobardov z našo deželo, razen ob njihovi selitvi v Italijo. Če se ne oziramo na Kranj, Bled in Baško grapo, ki so vprašanje zase, tudi arheologi še ne poznajo strnjenege langobardskega najdišča. Vsi sledovi tega germanskega ljudstva pri nas so osamljeni in naključni. Najdišča so včasih napak označena ali celo premaknjena, kar je tudi tujino odvrčalo od solidne poti raziskovanja. Najdbe so označene kot merovinške, alemanske in gotske. Precej se jih je že tudi porazgubilo, da jih ni več mogoče preveriti, kateremu ljudstvu in kulturi naj jih pripišemo.

Vprašanja Langobardov nismo mogli rešiti tudi zato, ker nismo upoštevali, da v 6. stoletju ni več antične geografske delitve dežel, saj jo močno spreminjajo že gotsko-bizantinske vojne. Langobardi jo razkrajajo dalje, saj so za vselej porušili politične meje stare Savie, ki se nikoli več ne omenja. Dokazati je mogoče, da se raztrgani deli te dežele skrivajo po prihodu Langobardov pod starejšimi imeni Norik, Panonija, celo Valeria ali kar »italska tla«. Zato nismo mogli razumeti Prokopijevega poročila o langobardski naselitvi na slovenskih tleh. Še bolj protislovno se nam je zdelo poročilo Pavla Diakona o selitvi Alboinovih Langobardov v Italijo. Od Valvasorja do danes se zgodovinarji še niso mogli zediniti, katero selitveno pot nam opisuje čedadski kronist. Vsaka od doslej zagovarjanih skriva v sebi bolj ali manj huda protislovja, da smemo upravičeno sklepati, da je v osnovi nekaj zgrešenega. V tem tiči vzrok, da še ni bilo mogoče doslej napisati politične zgodovine Langobardov za zadnji dve desetletji pred njihovo selitvijo v Italijo, čeprav nas zadovoljuje njihova kulturna zgodovina, ki jo dolgujemo J. Wernerju, K. Mitscha-Märheimu, C. G. Moru in drugim.

Ker šteje panonska faza Langobardov samo kratek čas od naselitve leta 546 do odhoda leta 568, je razumljivo, da arheolog njihovega vprašanja s preskromnimi najdbami sam ne more rešiti. Prav tako so preskopi pisani viri. Treba je bilo prebiti tesne ograje arheološkega in zgodovinskega raziskovanja. Predvsem je bilo treba premagati neosnovano nezaupanje v spoznavno vrednost langobardskih jezikovnih ostalin, saj utegne biti filološka »arheološka najdba« tudi dragocenejša od materialnih starin, ker skriva v sebi dostikrat sledove razvoja, ne samo »trenutnega posnetka« časa.

Šele soočenje pisanih zgodovinskih poročil s sodobno arheološko analizo ohranjenih langobardskih najdb, z razčiščenjem vprašanja najdišč, študijem langobardskih jezikovnih ostankov, kritično presojo geografije na prelomu starega in srednjega veka in z vrednotenjem prese- netljivo bogatega ljudskega izročila o Langobardih in njihovem strategu »kralju Pendirju« v Gorjancih nam je dalo nova in logično trdno po- vezana spoznanja o tem zanimivem ljudstvu na slovenskih tleh. Stara trdovratna protislovja so izginila, kar nam je poročstvo, da smo na dobri poti.

LANGOBARDSKA ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA

Velike Malence

Balduin Saria je z arheološkim odkopavanjem na Velikih Malencah na severnih pobočjih vzhodnih Gorjancev v letih 1929—1930 odkril mogočno ilirsko trdnjavo iz suhega zidu.¹ Za vlade Dioklecijana (284 do 305) so jo zasedli Rimljani in ves prostor, dolg 425 m in širok največ 250 metrov, obdali z 2 m debelim obzidjem iz pravilnih kamnitih kvadrov. Okoli leta 400, mogoče po vdoru Alarihovih Zahodnih Gotov leta 403, so Rimljani ta kastel obnovili drugič in ga močno utrdili s stolpi in kon- traforti. Najdba 21,5 cm visokega langobardskega vrča iz fine, svetlo rjavo žgane gline in s štirikotniškimi pečatnimi okraski,² ki so po J. Wernerju tipični za Langobarde v njihovi panonski fazi,³ je B. Sario pre- pričala, da je na Vel. Malencah odkril enega tistih rimskih kastelov, ki jih je po Prokopijevem poročilu Justinijan leta 546 izročil Langobardom.⁴

Zidani gaber

Leta 1880 je domačin Ignac Kušljan⁵ odkril visoko v Gorjancih nad Mihovim (kjer je znamenito grobišče keltskih Latobijcev s knežjim sedežem) drugo staro trdnjavo, Zidani gaber. Leži v nadmorski višini nad 800 m na ostrem grebenu, ki pada na vzhodni strani strmo v gorsko dolino Kobile, na zahodni v dolino Pendirjevko, na severni pa je zapiral dostop z ravnine obrambni zid. Poslikane stene in solidna zidava z zdrobljeno opeko v malti kaže, da gre za rimski kastel. Pri trdnjavi je bila kovačnica, v kateri je I. Kušljan leta 1887 našel langobardsko kera- miko in poznoantične predmete.⁶ Že leta 1884 je bil v trdnjavi sami od-

¹ B. Saria, Začasno poročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malenci. Glasnik muz. druš. za Slovenijo 10, 1929, 11—17. B. Saria, Drugo začasno po- ročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malencah. Glasnik muz. druš. za Slovenijo 11, 1930, 5—12. B. Saria, Doneski k vojaški zgodovini naših krajev v rimski dobi. Glasnik muz. druš. za Slovenijo 20, 1939, 115 ss.

² R. Ložar, Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji. Glasnik muz. druš. za Slovenijo 20, 1939, 189, T. 18: 14.

³ J. Werner, Die Langobarden in Pannonien. Abhandl. d. Bayer. Akad. NF 55 A, B (1962) 52 (odslej: J. Werner, Die Langobarden).

⁴ B. Saria, Glasnik muz. druš. za Slovenijo 20, 1939, op. 1. V nemškem povzetku pravi: »Sicher handelt es sich bei Vel. Malence auch um jene Befestigungen an der pannonischen Grenze, welche die Langobarden nach Pro- cop, De bello Gothico III, 10 im J. 540 von Justinian erhalten haben.« (str. 151).

⁵ Kratko biografijo o Ignacu Kušljanu glej v Situli 10, 1968, 93—102.

⁶ S. Petru, Nekaj zgodnjersrednjeveških najdb iz Gorjancev. Arh. vestnik 18, 1967, 435 ss.

krit zidan grob z veliko srebrno, pozlačeno pasno spono in velikim glavnikom, leto pozneje še drug obzidan grob s srebrno pasno spono, bil pa je nekoč že izropan, kar je tipično za langobardske grobove. Kustos Deželnega muzeja K. Dežman je najdbe ocenil najprej kot merovinške, v svojem Vodniku po muzeju iz leta 1888 pa kot alemanske iz 5. do 8. stoletja. S. Petrujeva⁷ jih po J. Wernerju⁸ določa kot nesporno langobardske. Grobovi v trdnjavi sami kažejo na padle med obleganjem. Najdbe z Zidanega gabra so v literaturi, tudi pri J. Wernerju, objavljene pod napačnimi imeni »Mihovo«, »Grobišče« in »Pendirjevka«.

Na zunanji, to se severni strani obrambnega zidu, je Kušljan ugotovil pol metra debelo halštatsko kulturno plast pepela, oglja, kosti, keramike in bronastih ter železnih predmetov. Zapisal je: »Gotovo so od tu tudi opazovali daljno in bližnjo okolico.«⁹ Saj je od tam zares videti daleč na Štajersko, Koroško in globoko v primorske kraje. Ta ugotovitev bo za nas pozneje velikega pomena.

O arheoloških sledovih hudih bojev na Zidanem gabru piše J. Pečnik: »Sovražnik je prišel zelo težko blizu. Kadar so bili prebivalci oblegani od sovražnikov in niso mogli iz trdnjave, pokopavali so mrliča v hišah. Ko smo preiskavali, našli smo v sobah pokopane mrliča, iz katere dobe je to, je težko določiti, ker so okostja še cela. Pri onih pa, ki so bili v kamnitih grobovih pokopani, našli smo velike koščene glavnike, katere so imeli moški na glavah, ravno tako smo našli nože. Ko smo prekopavali z veliko težavo, našli smo velike po 2 metra dolge in 1 meter široke jame, katere so imeli za vodo.«¹⁰

Med Vel. Malencami in Zidanim gabrom je očitna arheološka in kronološka analogija. Na osnovi tega in po oceni najdb smemo reči, da je bil Zidani gaber zgrajen na prelomu 4. in 5. stoletja, ko so Rimljani Vel. Malence drugič utrdili in je pri nas razpadla rimska uprava. Precej bogati sledovi Langobardov pa nas upravičujejo, da vidimo v Zidanem gabru drugi antični kastel, ki ga je leta 546 Bizanc dodelil Langobardom. Bil pa je pomembnejši od kastela pri Vel. Malencah.

Veliki Orehek

Konec leta 1910 in v začetku leta 1911 so pri rigolanju vinograda p. št. 2344 na Hribu (n. m. 280 m) na zahodnem robu Vel. Orehka pri Stopičah našli na 35 grobov. Keramiko so delavci uničili. Deželni muzej v Ljubljani je dobil le dve bronasti pasni sponi in bronasto utežno ploščico, veliko 2 × 2,8 cm in težko 55 g. Pink jo datira v obdobje Justina

⁷ S. Petru, o. c. 127 ss.

⁸ J. Werner, o. c. T. 67: 5, 6.

⁹ Ignac Kušljan, Spomini, Šentjernej 1909, rokopis, last I. Pirkoviča, prepis v Nar. muzeju v Ljubljani.

¹⁰ J. Pečnik, Vojvodina Kranjska v predzgodovinski dobi (1912) 26. Pečnik je kopal pri Zidanem gabru najbrž leta 1899, ko je poslal dunajskemu Prirodoslovnemu muzeju pod napačnim imenom najdišča »Pendirjevka« in »Grobišče« (kar je prevzel tudi J. Werner) bronasto pasno spono, spiralno fibulo, bronast gumb, rob steklene posode in modro stekleno koraldlo. (J. Werner, Die Langobarden, T. 67: 5 in 6.) Nikjer pa ni mogoče zaslediti velikih koščenih glavnikov in nožev, ki jih omenja Pečnik.

II. (565—578), torej v konec langobardske panonske faze.¹¹ Tudi pasni sponi sta langobardski.

Po spominu J. Pipana, po domače Turka z Vel. Orehka,¹² ki je bil priča odkopa prvih 21 grobov, so bili skeleti orientirani z glavami proti zahodu. V vsakem grobu sta bila pasna spona in bojni nož, v enem še zlat prstan, podoben poročnemu, in zlat uhan, podoben »murčku« s kamni (gotovo uhan s košarico). Kostni so na ukaz orožnikov znosili na pokopališče na Malem Orehku. Bile so precej dobro ohranjene, zlasti lobanje z močnimi, zdravimi zobmi brez poškodb. Kar 35 vojakov ni moglo v 22 letih umreti naravne smrti. Verjetno so padli v bojih.

Opozoriti moram na dejstvo, da ne najdemo v teh grobovih, poleg langobardskega orožja in pasnih spon, niti enega tipičnega in za Langobarde v tistem času skoraj obveznega etnično kulturnega ali verskega simbola, kot sta kresilo in glavnik. Tudi uhan s košarico bi težko pripisali Langobardu, prstana pa gotovo ne. Mislimo moramo na romanske staroselce, ki so kot vojaški najemniki služili na langobardskem kastelu. Nanje spominja ime Lahovci za njive in travnike na zahodni strani Vel. Orehka. Njihove črnolase potomce nižje rasti srečujemo na Vel. Orehku in nekaterih drugih gorjanskih naseljih še danes.

Na domačinske vojake v langobardskih trdnjavah kaže tudi krščanska cerkvena, ki jo je B. Saria odkopal na kastelu na Vel. Malencah. Langobardi in tudi Vzhodni Goti pred njimi so bili arijanci, ki cerkev niso zidali. Ker pa bo treba to cerkev potisniti na prelom starega in srednjega veka, jo lahko pripišemo zopet samo staroselski posadki. Rimljani, ki jih v 5. in 6. stoletju ni več pri nas, prav tako ne prihajajo v pošte. Podobne cerkvice bomo našli še v dveh langobardskih trdnjavah. Arheologi jih odkrivajo tudi na nekaterih bizantinskih kastelih, zgrajenih v istem času proti slovanskim in avarskim vdorom ob dolnji Donavi.

Poleg najdišča grobov na Vel. Orehku, pa nekoliko niže, leži naselje Verdun. Ime je predslovansko. Tam so znani že halštatski arheološki sledovi. Ledinsko ime Burenke pri Verdunu kaže na izginulo stavbo iz lesenih brun (F. Bezljaj ustno). Na bližnji Hrušici je bil rimski vicus s kamnitimi nagrobniki, ki jih je 10. avgusta 1897 odkril I. Kušljan in dan ali dva kasneje o njih osebno poročal v Deželnem muzeju v Ljubljani.¹³

Tolsti vrh

Na Globočnikovi Arheološki karti Kranjske iz leta 1889¹⁴ je označen Feistenberg, to je Tolsti vrh¹⁵ nad Gracarjevim Turnom kot mero-

¹¹ S. Petru, o. c. 133—134.

¹² Janez Pipan, r. 1887 na Vel. Orehku, je pri odkopu prvih 21 grobov še sam sodeloval in mi o tem 26. maja 1968 in 17. avg. 1969 pripovedoval. Pravi, da si je grobišče v spremstvu novomeških frančiškanov ogledal odposlanec Deželnega muzeja. Odprli so mu nov grob, ga podkopali in na podloženi deski dvignili, da ga je odposlanec narisal.

¹³ I. Pirkovič, Crucium. Situla 10, 1968, 97.

¹⁴ A. Globočnik, Archäologische Karte von Krain 1889. Mitt. d. Hist. Ver. f. Krain 2, 1889.

¹⁵ Ker pomeni Feistenberg tudi grad Gracarjev turn, ki spada pod vas Hrastje, postavlja S. Petrujeva Globočnikovo »merovinško najdišče« Feisten-

vinško najdišče. Neznane najdbe so izgubljene. Na tem vinorodnem griču (n. m. 357 m) v prostoru med Zidanim gabrom in Vel. Orehkom je, po Kušljanu, ugotovljeno halštatsko, latensko in antično naselje.¹⁶

Na vzhodnem vznožju gorice je bilo pri Hrastju in Orehovici še v začetku 18. stoletja živo ledinsko ime Verdun. V šentjernejških krstnih knjigah je 5. novembra 1703 vpisana nezakonska mati Helena »stanujoča pri Škerbincu na Verdunu pri Hrastju« (inquilina in Werdunia prope Hrastie apud Sckerbinz). Samo nekaj let mlajši pleterski urbar pa navaja, da ima Matija Piletič iz Orehovice »pri hiši njivo, imenovano na Verdunu« (na verdune genant beim haus).¹⁷ Ime Verdun nam bo pomagalo identificirati merovinške najdbe na Tolstem vrhu kot langobardske.

Hrib pri Dolenjskih Toplicah

Staro in še vedno rabljeno ime za vas Hrib pri Uršnih selih je Kuzelna vas z dvema kmetijama na strmem griču s 388 m nadmorske višine. Na merovinške najdbe je v svojem Vodniku po muzeju iz leta 1888 opozoril že K. Dežman, ki postavlja »Kusel« napačno k Šmarješkim Toplicam, Globočnikova Arheološka karta pa prav k Dolenjskim Toplicam. Najdbe so zgubljene in neznane. Pri Hribu-Kuzelni vasi je zopet naselje Verdun, ki nam bo tako kot pri Tolstem vrhu pomagalo najdbe določiti za langobardske.

Ime Kuzelna vas in Kusel je filološko še nepojasnjeno. Imamo tudi hrib Kuzelovka v prostoru med Zidanim gabrom in Tolstim vrhom. Po poročilu iz leta 1466 je bila v Hrastju, starem Verdunu pod Tolstim vrhom, plemiška posest, ki jo je imel Kosel (edeltumb, darauf der Kosel gesessen ist, Komatar, Cartular, št. 89.). Kosele v Hrastju, ki se pišejo danes Koželj, štejejo zgodovinarji včasih za slovanske koseze, mislim pa, da bo treba njihov izvor potisniti nazaj v langobardsko dobo.

Verduni

Verdune smo našli pri langobardskem in dveh merovinških arheoloških najdiščih. To ni naključje. Etimološka analiza tega toponima je privedla do presenetljivega odkritja.

Že germanist J. Kelemina je videl v imenu Verdun (pisal o tem ni) koren langobardskega živinorejskega izraza »wardo«, ki tiči tudi v našem izposojenem »vardevati«.¹⁸ Ko izvaja dr. F. Bezljaj naš »Mašun« iz *mansione(m)*, »račun« iz *ratione(m)* in »tolmun« iz *tulminione(m)*, vse nastalo iz vulgarne latinščine, zaključuje: »Težko bi bilo torej dvomiti, da tudi dolensjska imena Verdun ne bi bila iz germ. *wardó* »varovati« z

berg tja. Ker pa gre pri vseh drugih langobardskih in »merovinških« najdiščih vedno za strateške višine na starejših arheoloških tleh, bomo tudi tu mislili na hrib Tolsti vrh.

¹⁶ I. Kušljan, gl. op. 9.

¹⁷ Urbar hrani kartuzija Pleterje. Škrbinčevo hišo štejejo danes v Hrastje.

¹⁸ V dolini Krke in pod Gorjanci pastirji še danes vzklíkajo živini, ko jo gonijo na pašo ali preganjajo iz škode, »varda, varda«, kar utegne biti filološko sorodno z »Verdunom«.

vulgarnolatinskim posredovanjem. Tudi v Srbiji so imena »Vardišta« in našim ljudskim glagolom *vardeti*, *vardévati* »oskrbovati živino« ustrezno sbh. *vardati* »paziti«, medtem ko more biti p. (poljsko) *wardega* »čreda, živina« sprejeto samo iz jezika romunskih pastirjev v Karpatih.¹⁹

Zaključek: pri svoji vojaški postojanki na Vel. Orehku so imeli Langobardi živinorejsko stajo (Burenke?), ki so jo poimenovali s svojim besednim korenem »wardo«. Črede pa so jim oskrbovali keltski domačini, ki so govorili vulgarno latinščino. Od njih smo Slovenci apelativ »wardione(m)« prevzeli in ga v stoletjih preobrazili v krajevno ime Verdun.

Legi obeh drugih Verdunov nam sedaj narekuje domnevo, da gre tudi na merovinškem Tolstem vrhu in merovinškem Hribu pri Uršnih selih dejansko za langobardske kastele, pri katerih so bile živinorejske staje, podobno kot so bili pozneje pri srednjeveških gradovih »kravjaki«. Četrty Verdun se nam je ohranil kot zaselek Smolenje vasi.

Pokristjanjeni keltski staroselec, ki je moral biti pri nas dokončno romaniziran vsaj že konec 4. stoletja, ko Rimljani naše kraje za vselej zapustijo, služi na langobardskih živinorejskih stajah samo kot najet ali podložen pastir, lastniki čred pa so Langobardi. Avarski Bajan obljubi Langobardom vojaško pomoč proti Gepidom leta 567 pod pogojem, da mu Langobardi že pred boji izroče deseti del svojih čred.

Že prej je bilo znano, da so se Langobardi po priselitvi v Panonijo nehali ukvarjati s poljedelstvom (ki ga je kralj Wacho nad Donavo še pospeševal), toda ne zato, ker bi se čutil »gospodujoč sloj«, kot meni H. Mitscha-Märheim, ampak zato, ker se posvetijo čisto vojaški službi.²⁰

Ime Verdun pri Vel. Orehku ima še danes dva pomena: naselje samo pa tudi svet, ki se razprostira na južni strani natanko do ceste Stopiče—Vel. Orehek, na severni pa zajema še dolino Burenke. Prvotno so langobardski »verduni« torej natanko omejeni pašniški revirji, ki ustrezajo poznejšim slovenskim pašniškim »župam«.

S petimi langobardskimi utrdbami v verigi Gorjancev smo tako odkrili doslej neznan vojaški limes iz srede 6. stoletja, ki se opira na starejše rimske kastele in še neraziskane višinske strateške položaje. Morda jih je bilo več, pa niso njihovi langobardski sledovi znani. Sumljivi so zlasti Gračeno, Mokrice, Stari grad nad Podbočjem, kjer se je človek utrjeval od ilirskih časov do srednjega veka; ne vemo, kaj je bilo s Sichersteinom, starim Prežekom in starim Vrhovim pred Višnjegorci.

Pač pa najdemo nekaj raztresenih langobardskih strateških postojank še drugod po Dolenjskem: Belo cerkev, Sv. goro pri Vačah, morda tudi rečno pristanišče Savo, Kaplo vas v Mirenski dolini in na Štajer-

¹⁹ F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku (1967) 91—92.

²⁰ H. Mitscha-Märheim (Dunkler Jahrhunderte goldene Spuren [1963]) ugotavlja, da po selitvi Langobardov čez Donavo v Panonijo »verschwindet nämlich die Bauerntonware fast gänzlich, was zu dem Schlusse führen muss, dass sich die Langobarden in Pannonien ab etwa 550 nicht mehr in erster Linie als sesshafte Bauern, sondern als eine über die einheimische Vorbevölkerung gebietende »Herrenschaft« gefühlt haben« (str. 131).

skem Rifnik. Prokopij govori tudi o Langobardom podeljenem »mestu Noriku«, ki pomeni Ptuj,²¹ kar arheološko doslej še ni bilo potrjeno.²²

Bela cerkev

V oktobru 1898 je J. Pečnik odkopal na Vinjem vrhu nad Belo cerkvijo šest skeletnih grobov, ki so ležali na južni strani ob halštatskem trdnjavske okopu in znotraj nasipa.²³ Prvi, tretji in peti grob so bili brez pridatkov. Iz groba št. 2 naj bi bila halštatska bronasta zapestnica, 22 jantarnih in 18 drobnih neprozornih steklenih korald ter dvoreden, koščen glavnik.²⁴ V četrtem grobu s skeletom okoli desetletnega otroka je bil koščen glavnik in bronast ter pozlačen pasni okov pravokotniške oblike. Okrašen je z dvotračnim živalskim prepletom, ki je redek primer langobardske umetnosti iz tega časa in je zato zbudil pozornost domačih in tujih arheologov.²⁵ Pozneje je Pečnik kupil na Vinjem vrhu še nekaj naključnih grobnih najdb in jih poslal dunajskemu muzeju: srebrno in pozlačeno ptičjo fibulo, ki ima v oči vložen granatov različek almandin; dve štirikotni bronasti zaponki; dva srebrna obročka, na vsakem po dva srebrna rebrasta obeska; dve štirikotni, srebrni ploščici s prikovičeno pločevino na hrbtni strani; dvojnostožčast predilni vijček iz gline; dve bronasti, šest steklenih in dve jantarni koraldi; pogačo bronca za ulivanje ter trak bronaste pločevine.²⁶

²¹ F. Kos. *Gradivo* 1 (1902) str. 31, op. 1. B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda* 1 (1964) 219.

²² Arheološkega dokaza langobardske posadke v Ptujju skoraj ni pričakovati. Arheološki sledovi se teže ohranijo v mestih, ki so bila večkrat uničena in zopet obnovljena, kot na samotnejših tleh, kjer ni bilo obnavljanja naselij in ponovnega uničevanja starih temeljev in grobov. Tudi Langobardi sami so pred selitvijo oplenili svoje bogatejše grobove, pozneje pa so tudi drugi iskali v njih zlato in dragocenosti, uničujoč arheološke sledove.

²³ S. Rutar, *Die Funde von Vinivrh bei Weisskirchen*. Mitt. d. Zentral-Komm. 27, 1901, 29—30.

²⁴ J. Werner, o. c. T. 67: 7. K langobardskemu glavniku seveda ne sodijo halštatski predmeti.

²⁵ J. Werner, o. c. T. 67: 9 in T. 42: 5. Dvotračni ornamentalni preplet na pozlačeni okovni ploščici z Vinjega vrha predstavlja dragocen primerek langobardskega stila II, ki prek stila I v naddonavski fazi sega v severnjaški vikinški kulturni krog in dozoreva po letu 568 v Italiji. Gotom ostaja ta stil vedno tuj. Mogoče gre pri vinjevrškem okrasku za podobo kačastega zmaja, ki se zelo stiliziran že konec 8. stoletja pojavlja tudi na kljunih gusarskih vikinških ladij tako imenovanega »zmajevega brodovja«. Po Wernerjevem mnenju je nastal okrask v domači delavnici vinjevrških Langobardov. Njihove zlatarske delavnice so znane tudi drugod, z orodjem vred najbolj iz Poysdorfa na Nižjem Avstrijskem. V tem pogledu poznamo Vinji vrh še zelo malo. Iz časov, ko so tam obnavljali uničene vinograde in so prihajali na dan veliki arheološki zakladi, je Ignac Kušljan nenehoma poizvedoval, kupoval in poročal v Ljubljano. Od 16. febr. 1898 je v njegovi Poslovni knjigi zapis o »dveh peresih zlata, zapestnici in srebrnem novcu«. Dan kasneje: »Na Vinivrhju sem dobil 4 zapestnice, 4 fibule in nekoliko pozlačenih rince in nekaj nepozlačenih, 2 fibule steklene. Dal sem za vse te najdbe... fl 6,20. In 20. marca 1898: »V Vinivrhju od Koplana sem kupil 4 tablice zlata, 6 koravd, dva šnodlčka, eno srebrno fibulo, 4 male srebrne predmete. Za vse to sem dal fl 13,35.«

²⁶ Inv. N. 62.877—62.891 dunajskega Prirodoslovnega muzeja. Med vinjevrški nesporno langobardski inventar se je pomešalo nekaj halštatskih najdb, morda zaradi Pečnikove površnosti (čeprav sam opozarja Dunaj, da so

Pogoste zlate ploščice in pozlate, ki je tipična bizantinska umetnost, kažejo na zlatarsko delavnico, ki je predelovala bizantinske zlatnike iz langobardske vojaške plače. J. Werner pripisuje tudi znameniti dvo-trračni ornamentalni preplet na pozlačenem pasnem okovu domači delavnici na Vinjem vrhu.

Kušljan je leta 1898 kupil na Vinjem vrhu štiri zlate ploščice in jih 29. aprila 1898 poslal na Dunaj. Z ene od njih je kopiral ornament, katerega punktirani krožni element najdemo tudi na langobardski pasni sponi iz Podmelca.²⁷ Ta okrasna prvina je verjetno vpliv domačih staroselcev, saj je langobardskemu umetniškemu okusu povsem tuja.

Zasavska gora (Sveta gora) pri Vačah

Na merovinške najdbe na Zasavski gori (Sveti gori) opozarja K. Dežman (leta 1888) in Globočnikova Arheološka karta. Dve srebrni in pozlačeni S-fibuli šteje J. Werner za langobardski,²⁸ steklene koralde pa se niso ohranile.²⁹ Na Zasavski gori (Sveti gori, n. m. 849 m) je bilo že v prazgodovini utrjeno gradišče.

Sava pri Litiji

Ara rečnemu božanstvu Savosu kaže na rečno pristanišče že v antiki. Globočnikova arheološka karta omenja merovinške najdbe, ki so danes zgubljene in neznane. Dežman in Werner najdišča ne poznata. Ker je Sava še danes izhodišče za 6 km oddaljeno Zasavsko goro (Sv. goro), ki je dostopna tudi z vozom, je verjetno bilo izhodišče ali rečno pristanišče tudi Langobardom na Zasavski gori (Sv. gori). Zato gre tudi na Savi morda za langobardske najdbe.

Kapla vas

Vas (n. m. 300 m) na južni strani Mirne in ceste Mokronog—Tržišče označuje Globočnikova karta zopet kot merovinško najdišče. Tu je ugotovljeno že halštatsko naselje. Podobno kot mikrotoponim »na kapeli« v langobardskem Podmelcu je verjetno tudi ime Kaple vasi povezano s »kapelo« (F. Bezlaj), ki zopet kaže na staroselce v langobardski vojaški službi.

Rifnik

Antična trdnjava s kovačnico in obrambnim zidom na dostopnejši strani³⁰ močno spominja na Zidani gaber v Gorjancih s kovačnico in podobnim zapornim zidom. Grob št. 21 s 171 cm dolgim skeletom, dvo-vrstnim glavnikom, ledvičasto bronasto in železno pasno spono, bronasto

bili srednjeveški grobovi na tleh halštatskega stanovanja) ali pa po krivdi Dunaja, kjer so najdbe vpisali šele po 36 letih, ko je bilo lahko že marsikaj pozabljenega in pomešanega.

²⁷ V. Šribar, Zgodnjersrednjeveško grobišče in naselbina na Podmelcu-Baška grapa. Arh. vestnik 18, 1967, 377 ss.

²⁸ Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. R.2623 in R.2624.

²⁹ J. Werner, o. c. T. 38: 16 in 17.

³⁰ L. Bolta, Rifnik, Arheološki izsledki in problematika. Arh. vestnik 18, 1967, 397 ss.

iglo lasnico, pozlačenim in s steklom okrašenim okovom, enoreznim nožem in železnim kresilom kaže raso, vojaško in kulturno tipičnega langobardskega vojaka.

Šentjernej

Ob »langobardski« cesti, kat. št. 2897, ki je z langobardskega Zidana gabra vodila h Krki in antičnim cestam v ravnini, je v gramozni jami na kat. št. 705 pri Šentjerneju prišla po vojni na dan oljenka s Kristusovim monogramom in napisom »Lux mundi«. Hrani jo samostan Pleterje. Spominja nekoliko na antične oljenke tipa Fortis ali Cassius. Vidimo pa v njej lahko tudi ovčjo glavo. Napis, monogram in sledovi zlata (?) so lahko bizantinski vpliv (bizantinski oficirji na limesu). Antična tradicija v obliki in latinski prevod vzhodnokrščanskega izreka nam odkrivata v lončarju romaniziranega in že pokristjanjenega staroselca, vernika zahodnega krščanstva. To pa je prav tisti domačinski lončar, za katerega arheologi že nekaj časa menijo, da je Langobardom razvil »pečatno« keramiko, ki se je rodila v langobardski panonski fazi in se močneje razvila pozneje v Italiji. Pečatna keramika je nastajala izključno na domačinovem lončarskem kolesu, dediščini antike, ki je dotedanja langobardska hišna obrt ni poznala.³¹

STRATEŠKI POMEN LANGOBARDSKIH KASTELOV

Vsa opisana langobardska najdišča so na antičnih in starejših kasteleh ob rimskih cestah in prehodih: Vel. Malence in Vinji vrh sta zapirala rimsko itinerarsko cesto Emona—Siscia—Sirmium; Zidani gaber seka pomemben star prehod čez Gorjance; Tolsti vrh in Hrib pri Vel. Orehku ležita ob znani antični cesti iz Cruciuma na Brusnice, Hrušico in Belo krajino; Hrib pri Uršnih selih je stražil prehod z itinerarske ceste pri Bučni vasi proti Beli krajini; Zasavska gora (Sv. gora) je vojaško obvladovala savsko dolino in prehod iz nje na rimski Atrans-Trojane; strateški pomen Kaple vasi ob antični cesti iz Praetoriuma Latobijcev na Savo in dalje proti Celei oziroma Neviodunumu je očiten; noriški Rifnik pomeni zaporo velike rimske arterije iz Poetovia proti Italiji. Za obrambo bizantinskega Balkana pa je imel trdnjavski limes po Gorjancih še poseben zgodovinski pomen.

NASTANEK LANGOBARDSKEGA LIMESA

Kako je nastal langobardski trdnjavski pas po Gorjancih in dolenskem zaledju, nam pojasnjuje Prokopijev zapis, da je bizantinski cesar Justinijan leta 546 podelil Langobardom mesto Norik, utrdbe pri Panoniji in več drugih krajev ter jim izplačal velike vsote denarja.³² Denar

³¹ J. Werner, o. c. 52.

³² Procopii De bello Gothico III, c. 33. (Po F. Kosu, Gradivo 1 [1902] 36.) O »mestu Noriku« kot okolišu Ptuja in Celja glej B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda 1 (1964) 218—219 in F. Kos, Gradivo 1 (1902) 36, op. 4.

pomeni plačo langobardskim najemnikom, ki so jih bizantinski oficirji mobilizirali po gorenjapanonskih farah in z njimi daleč od njihove panonske domovine zaprli Frankom in Vzhodnim Gotom prodiranje na bizantinski Balkan. Odtod tolikšna prostorska vrzel med gorenjapanonskimi in savijskimi langobardskimi najdišči, česar doslej nismo mogli razumeti.³³

Utrdbe, ki jih Prokopij omenja »pri Panoniji«, ne »v Panoniji«, kot včasih napak beremo,³⁴ pomenijo stare rimske kastele po Gorjancih, ki postanejo leta 546 bizantinsko-langobardski limes. Navidez nerazumljiva topološka oznaka »pri Panoniji« ima preprosto razlago:

Z langobardsko zasedbo Gorjancev in druge Dolenjske rimska provinca Savia za vselej izgine. Njen vzhodni košček, od Gorjancev do črte Vinkovci—Kormadin,³⁵ štejejo odslej k Sirmijski Panoniji, ki sega od leta 546 torej praktično do Gorjancev. Dežela med Gorjanci in mejo italške province Venecije na Alpah ostane formalno seveda še vedno italška zemlja, ki je kot nenehno vojno področje (gotske in langobardsko gepidske vojne, sledovi langobardskih bojev na Zidanem gabru in Vel. Orehku) Italija ne more, Langobardom pa je kot plačanim vojakom ni treba upravno organizirati.³⁶ Gotski geografi in Anonymus jo iz zadrege združijo s staro Valerijo. Antična geografska podoba naših dežel je v razkroju.

Za panonsko mejo po letu 546 po Gorjancih imamo še druge dokaze.

Langobardske posadke so se imenovala »arimanije«, kar je pomenilo »državne obmejne straže« in »straže ob cestah«. Organizirane so bile po vzoru poznobizantinskih obmejnih »them«, ki jim poveljujejo »strategosi«.³⁷ Že J. Kelemina opozarja, da pomeni »Hoermansberg«, na katerem stoji langobardski kastel Zidani gaber, dejansko »(h)arimanusberg«, to

³³ Takšno mobilizacijo, ki so jo organizirali langobardski kralj in vojvode za službo v drugih krajih, J. Werner izrečno poudarja, ko pravi: »Von Anbeginn an mußte die Befehlsgewalt des Königs und der Duces aber so gross gewesen sein, dass von den Farae ganze Familien zu Kastellbesetzungen abgezogen und Einzelkrieger aus verschiedenen Farae vereint in Truppenkontingenten ins Ausland geschickt werden konnten.« (J. Werner, Die Langobarden, 120) — Grob desetletnega langobardskega otroka na Vinjem vrhu potrjuje misel, da so prišli langobardski vojaki na dolenske trdnjave z ženami in otroki.

³⁴ Enako kot Werner tudi B. Saria ne pomišlja, da bi iskal Prokopijeve utrdbe druge, kot »an der panonischen Grenze — pri (ob) panonski meji.« (Gl. op. 4.)

³⁵ Najzahodnejše arheološke najdbe sirmijskih Gepidov segajo do Vinkovcev in severno od tod ležečega Kormadina. Gl. karto gepidskih najdišč v knjigi D. Csallány, Arhäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken. Arch. Hung. NS 38 (1961) 315 in 317, ter opis najdb na str. 241.

³⁶ Langobardi so poznali samo primitivno rodovno ureditev po »farah« in kake državne uprave sploh ne bi znali organizirati.

³⁷ Bizantinske »theme« dobijo svoj organizacijski statut formalno šele v začetku 7. stoletja, praktično pa se pojavljajo že prej, pod pritiskom Frankov, Avarov, Gepidov, Slovanov in Perzijcev na bizantinske meje. Lahko rečemo, da ustanovijo prve bizantinske theme (arimanije) prav priseljeni Langobardi. Tudi J. Werner poudarja, da niso arimanije nastajale morda šele pozneje v Italiji, ampak že po letih 547—548 v Savii in Noriku (Die Langobarden, 120).

je »goro langobardskih obmejnih stražarjev«. ³⁸ Torej poteka langobardski limes po Gorjancih zares ob neki državni meji, ki je po Prokopiju panonska. Gorjanci so sredi 6. stoletja panonska in obenem utrjena državna meja bizantinskega cesarstva.

Sedaj šele lahko prvič brez vsakršnih starih logičnih težav razumemo selitev Langobardov v Italijo, kakor jo opisuje kronika Pavla Dia-kona: Prihajajoč s svojo vojsko iz zmagovitih bojev v (Dolenji) Panoniji, prestopi kralj Alboin »*extremos Italiae fines*« (na Gorjancih); potem se povzpne na Kraljevo goro in nato šele (*inde*) pride do mej prve italske province Venecije na Alpah. Že izraz »skrajne italske meje« je logičen samo, če so še neke druge italske meje, ki niso »skrajne« in pri katerih se šele začne državna provincijska uprava. Dvojne vzhodne meje Italije so bile pri P. Diakonu doslej uganka, ki je ni načenjal noben zgodovinar.

ZAKAJ UTRDI BIZANC GORJANCE?

Langobardske arimanije po Gorjancih in njihovem zaledju so imele nalogo, da zavarujejo bizantinsko državo pred pritiskom Vzhodnih Gotov in zlasti še pred načrti »predrznega in nemirnega« frankovskega kralja Teodeberta, ki je osvojil ogromen evropski prostor od Donave in panonskih meja do Severnega morja in obal Oceana, vdrl že tudi v Norik in Severno Italijo in se pripravljaj, da prevzame dediščino antičnega rimskega cesarstva. Z Vzhodnimi Goti v Severni Italiji je leta 548 sklenil nenapadalno pogodbo za čas, dokler bo trajala gotsko-bizantinska vojna. Zaveznštvo je iskal tudi pri Gepidih v Sirmijski Panoniji, ki so od leta 551 podpirali slovanske vdore na Balkan.

Justinijan ni čakal razvoja tega nevarnega dogajanja. Zvezal se je z Langobardi, ki jim je že od leta 539 drago plačeval nevtralnost. ³⁹ Leta 546 jih je preselil čez Donavo v Gorenjo Panonijo, da bi vojaško vezali sovražne Gepide ob Tisi in v Sremski Panoniji. Zoper Franke pa je langobardskim izbranim oddelkom izročil opuščene rimske trdnjave po Gorjancih in zaledju. ⁴⁰ To je pri Langobardih vojaška novost, začetek njihove militarizacije, ki jim jo pripisujejo nekateri zgodovinarji napak šele v Italiji.

KRALJ PENDIR

Ohranilo se nam je bogato ljudsko izročilo o langobardskem strate-gosu na Zidanem gabru in njegovih bojih v domači trdnjavi. To je mit

³⁸ J. Kelemina, Pravne starine slovenske v filološki luči. Glasnik muz. druš. za Slovenijo 14, 1933, 52. Ime Hoermansberg povzema avtor po Metodu Dolencu. Zanj navaja vir Časopis za zgod. in narod. 11, 1914, 41, kjer pa v tamkajšnjem Dolenčevem zgodovinskopravnem članku Pravosodstvo kostanjeviške opatiije v letih 1631 do 1655 tega imena ne najdemo.

³⁹ To dokazujejo tudi bogati bizantinski darovi, ki so jih leta 539 ali 540 položili langobardskemu kralju Wachu v znano grobnico Žuran na Slovaškem. (Grobnico so že ok. leta 600 izropali.) Že v deželi nad Donavo so se pri Langobardih razvile zlatarske delavnice, ki so predelovale bizantinske zlatnike v nakit, podobno, kot so jih pozneje tudi na dolenskem Vinjem vrhu.

⁴⁰ Glej op. 33.

o kralju Pendirju, o katerem pripovedujejo, da ga je nekoč napadel sovražnik in vlomil vrata v obrambnem obzidju, kjer se je do danes ohranilo ime »Vratolom«. Kralj je s svojimi zakladi zbežal v sosednjo dolino Pendirjevko in jih skril v skalno pečino Hudo peč.⁴¹ Tam jih odslej čuva škrat Taus, ki ga zahodni Kelti poznajo pod imenom Dus. Zgodbe o kralju Pendirju so prvim Slovincem pripovedovali keltski domačini, ki so langobardskega strategosa še sami poznali, mu služili in so spomine nanj povezali s svojo mitologijo. Ohranili so nam tudi ime »gora arimanov«, ker so po odhodu Langobardov ostali pri nas do današnjih dni. Marijana Gušičeva⁴² jih odkriva v »Bezjakih« tudi na področju Gorjancev (kjer imajo še drugačna imena kot Lahi, Kuhli, Gorjanci...). Kot posebno ljudstvo označuje Bezjake še Primož Trubar in drugi naši protestanti. Zapis o njih na področju Krakovskih gozdov najdemo tudi v kostanjeviškem urbarju iz leta 1588.

Filolog dr. F. Bezljaj je po večletnem iskanju razložil (pa še ne objavil) ime kralja Pendirja iz keltske oblike »Penn-o-dun-arius«, kar pomeni »prebivalca Pennoduna«, to je »trdnjave na vrhu«.⁴³ Najbrž ni naključje, da pravimo grebenu Zidanega gabra še danes »Na vrheh«. Ime Pennodun mora biti starejše od Zidanega gabra, pač iz časov, ko so domačini govorili še svoj keltski jezik. Nanašalo se je na prvotno ilirsko utrdbo na tem mestu.

Mitološki kralj Pendir je zelo verjetno istoveten z langobardskim vojvodo in poznejšim kraljem Alboinom. Kronika Pavla Diakona ne dopušča drugačne razlage, kot da se je kralj Alboin ob pripravah na odhod v Italijo mudil prav na Zidanem gabru.

Izročilo o bojih kralja Pendirja s sovražniki najde sedaj potrčila v arheoloških sledovih bojev na Zidanem gabru in na Vel. Orehku. Zgodovina podrobno pripoveduje o Alboinovih dolgoletnih vojnah z Gepidi v Sirmijski Panoniji, kjer so znani langobardski sledovi.⁴⁴ Morda so se prenašali ti boji kdaj tudi na Gorjance. To se je verjetno zgodilo dvakrat: ko je gepidski kralj Kunimund leta 565 brez uspeha, leta 566 pa z bizantinsko pomočjo zmagovito napadel Alboina in iz njegovih rok rešil svojo ugrabljeno hčerko Rosamundo. Do bojev na langobardskem limesu pa je lahko prišlo končno tudi s Franki. Kralj Teodebert I. piše leta 550 bizantinskemu cesarju, da ima v svojih rokah tudi Panonijo. Ker pa že F. Kos⁴⁵ ugotavlja, da Gorenja Panonija ne prihaja v poštev, mislimo lahko samo na Sirmijsko Panonijo. In če ni Teodebertovo pismo glede tega

⁴¹ I. Pirkovič, Crucium. Situla 10, 1968, 37.

⁴² M. Gušič, Etnička grupa Bezjaci. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 43, 1967, 7 ss.

⁴³ Dr. F. Bezljaj mi 21. III. 1969 sporoča, za kar se mu iskreno zahvaljujem: »Pendir bi lahko fonetično razložili popolnoma regularno iz predslovanškega *pennodunarius* 'prebivalec kraja *Pennodunum*'; keltsko *penn* 'gorski vrh' (nem. die *Finne*, sln. *pen* 'vrh' na Pohorju in *Openski vrh*, *Openci*, *Opčine* nad Trstom) in — *dunum* 'utrdba' (prim. *Nevioudunum*).«

⁴⁴ S. Petru, o. c., v op. 2 (hruškast lonec iz Kuzmina pri Sremski Mitrovici) in str. 129 (po J. Kastelicu: puščica iz Dalja in Jakovo-Surčina).

⁴⁵ F. Kos, Gradivo 1 (1902) 48, op. 4.

gola baharija, moramo reči, da so Franki med leti 548 in 550 vdrli v Dolnjo Panonijo, kar pa se ni moglo zgoditi na limesu po Gorjancih brez hudih bojev.⁴⁶

PO KATERI POTI SO SE LANGOBARDI SELILI V ITALIJO?

O vprašanju, kje so se Langobardi 2. aprila 568⁴⁷ dvignili na pot v Italijo in po kateri so se selili, je bilo že mnogo napisanega, čeprav se je zdel odgovor vedno preprost: odšli so pač po najkrajši poti s svojih treh velikih gorenjepanonskih naselitvenih področij okoli krajev Nikitish-Hegykö in Varpalota na današnjem Zahodnem Ogrskem ter z ozemlja Dunaja. Sledeč Ankershofnu in Smetsu, se je S. Rutarju zdelo, da je bila to pot skozi Koroško (Norik) na Predil.⁴⁸ Idejo so opustili, ko je F. Kos opozoril, da ni verjeten tak nepotreben ovinek po nič kaj pristopnih krajih, ki so jih morda držali še sovražni Franki.⁴⁹ Če bi šli čez Predil, bi tudi morali dopustiti, da je pripadalo gorenje Posočje k Panoniji, ker pravi P. Diakon, da so Langobardi stopili iz Panonije naravnost v Italijo. Rutarju je preostala samo pot po itinerarski cesti skozi Poetovio in Emono.

L. Hauptmann je mislil, da je treba iskati Diakonov »široko odprti in čisto ravni vhod« (*largius patentem et planissimum ingressum*) v Italijo, skozi katerega so se selili Langobardi, v Vipavski dolini. Visoko in razgledno »Kraljevo goro«, ki bi morala, po čedadskem kronistu, stati na italski meji ali celo za njo, je L. Hauptmann našel v Krališkem vrhu nad Podkrajem pri Vipavi.⁵⁰ J. Mal je opozoril, da nad Podkrajem ni nobenega Krališkega, marveč Streliški vrh.⁵¹ Ker je tudi S. Rutar zamenjal iskal ob vipavski cesti tisto sporočeno visoko in razgledno goro,⁵² na katero se je bil spotoma povzpel kralj Alboin, vidijo pozneje Kraljevo goro splošno vse do danes v Nanosu, čeprav jo je bil že Rutar odklonil in imel proti njej pomisleke tudi F. Kos.⁵³ Z Nanosom so zgodovinarji

⁴⁶ Vemo, da je frankovski kralj Teodebert leta 548 vojni pohod prek Dol. Panonije in Tracije na Bizanc pripravljal. Za načrt je poskusil pridobiti tudi Langobarde, Gepide in druge sosedne narode. (F. Kos, Gradivo 1 [1902] 44.) Če je Teodebertu verjeti, je v času 548—550 prodrl prek bizantinsko langobardskega limesa v Dol. Panonijo. Tako bi sedaj lahko razumeli, zakaj imenujejo Franki leta 552 Langobarde »najhujše sovražnike«. (F. Kos, Gradivo 1 [1902] 54.) Prokopij v tem primeru ne bi imel prav, ko vidi v tem izrazu samo »nekak navidezen izgovor«, s katerim da so Franki leta 552 zaprli bizantinski in langobardski vojski prodiranje na benečansko zemljo.

⁴⁷ Ker nekateri še vedno mislijo na letnico 569, sem prošil za pomoč Astronomsko fizikalni observatorij v Ljubljani. Strokovni sodelavec zavoda Marjan Prosen ki se mu za prijaznost iskreno zahvaljujem, je izračunal, da je bila velika noč 1. aprila leta 568. S tem letnica 569 odpade.

⁴⁸ S. Rutar, Kakšno važnost imajo Pavla Diakona knjige »De gestis Langobardorum« za starejšo zgodovino Slovencev. Letopis MS 1885, 288—331.

⁴⁹ F. Kos, Gradivo 1 (1902) 70, op. 4.

⁵⁰ L. Hauptmann, Staroslovanska in staroslovenska »svoboda«. Čas 17, 1923, 329. J. Mal ga zavrača v Epilogu k staroslovenski svobodi. Čas 17, 1923, 339.

⁵¹ J. Mal, Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen (1939) 11-12.

⁵² S. Rutar, o. c. 300—301.

⁵³ Gl. op. 52 in F. Kos, Gradivo 1 (1902) 71, op. 3.

postavili Kraljevo goro pred italske meje, kar je vodilo v novo neso-glasje s Pavlom Diakonom.

Danes misli J. Werner, da se je v Ljubljanski kotlini del Langobar-dov odcepil ob Savi na Bled (kjer je znan langobardski grob), Bohinj in Čedad,⁵⁴ drugi pa naj bi šli prek Hrušice, koder da so se že prej selili tudi Zahodni in Vzhodni Goti.

Da bi razložil langobardske najdbe po Savii in pojasnil, zakaj zija med njimi in gorenjepanonskim langobardskim ozemljem tako široka vrzel, v kateri ni nobenih sledov o Langobardih, je C. G. Mor⁵⁵ leta 1964 tvegal povsem novo domnevo: severna gorenjepanonska naselja so se zbirala na pot na stekališču cest med krajema Keszthély in Vörs na za-hodni strani Blatnega jezera ter krenila na Ptuj in Hrušico (sled te se-litve naj bi bil langobardski grob na Zasavski gori [Sv. gori]); iz juž-nejših krajev, bliže Sirmijski Panoniji, pa naj bi šli Langobardi naravnost proti Savi in pri Brežicah prišli na itinerarsko cesto, ki je iz Sir-miuma držala po dolini Krke proti Italiji.⁵⁶ Langobardske najdbe z Zi-danega gabra je Mor prenesel k rimski cesti, češ da gre za grobove umr-lih na poti.

Skratka, nikakor ni bilo doslej mogoče iz logičnih protislovij. Sum-ljivo postaja vse, celo najtrdnješa dosedanja domneva, da so se Lango-bardi selili skozi Ptuj in Celje, saj sta bili ti dve mesti, po Prokopiju, nedvomno še vedno noriški; Pavel Diakon pa pravi, da so Langobardi stopili iz Panonije naravnost na italska tla, ne na noriška ali iz noriških na italska.

Po našem odkritju dvaindvajsetletne langobardske zasedbe Dolenj-ske postanejo stvari na mah drugačne. Analiza dogodkov v letih 567 do 568 na Balkanu nam tudi pokaže, da je odšel kralj Alboin s svojo zma-govito vojsko v Italijo z bojišč v Sirmijski Panoniji. Pavel Diakon nam opisuje prav to selitev, ne one, ki je šla iz Gorenje Panonije skozi no-riški Ptuj na Hrušico in Vipavsko dolino. S to idejo pa se vračamo k pozabljenemu Valvasorju, ki se sklicuje na stare »ljubljske rokopise« (Laybachische Manuscripta), v katerih je našel zelo staro sporočilo, da se je začel Alboinov selitveni pohod v Sirmiu. To moramo sedaj dokazati.

LANGOBARDI IZROČE DOLENJSKO AVAROM

Predvsem je treba kritično preveriti zgodovinske dogodke pred lan-gobardsko selitvijo, ki smo jih doslej napak povezovali.

Da bi dokončno obračunal s sovražnimi Gepidi v Sremu, je kralj Alboin leta 567 prosil pomoči avarskega kagana Bajana. Za plačilo mu je moral že pred bojem izročiti deseti del vseh langobardskih čred, po zmagi pa bi mu moral odstopiti polovico plena in vso gepidsko zemljo. Z bizantinskim dovoljenjem⁵⁷ so Avari prešli iz Dacije čez Donavo v

⁵⁴ J. Werner, Die Langobarden.

⁵⁵ C. G. Mor, La Marcia di Re Alboino (568—70) (1964).

⁵⁶ C. G. Mor, o. c. 180—181.

⁵⁷ Ni mogoče pritegniti tistim zgodovinarjem, ki mislijo, da je ostal Bizanc v tej vojni nevtralen, ko vendar pomaga langobardskim zaveznikom Avarom. Pa tudi celotno dogajanje kaže, da gre vse po načrtih bizantinskega vladarja.

Dobrudžo in po desni strani reke ogrozili Gepide v Dolenji Panoniji. Sovražniki so bili premagani in uničeni. Avari so zasedli njihovo deželo ob Tisi, v Sirmiumu pa so jih prehiteli Bizantinci, ki so se polastili dežele. Avari so ugovarjali, saj je po pogodbi z Langobardi Sirmijska Panonija pripadala njim. Prišlo je do diplomatskih zapletov, ki so zavlekli odhod Langobardov z bojišč. Minilo je že novo leto 568, ko spori še vedno niso bili poravnani. Avari znova terjajo Sirmium in izročitev gepidskih beguncev, češ da je vsak Gepid pod pravnim naslovom avarske osvojitve njihove dežele avarska lastnina.⁵⁸ Šlo je za Gepide, plemstvo in vojake, ki so se predali Langobardom, in za tiste, ki so iz porečja Tise bežali na bizantinski Balkan, da bi ne prišli v avarsko sužnost.

Bizanc, ki se Sirmiumu za nobeno ceno ne bi hotel več odreči, je spor končno rešil tako, da je prek svojega eksarha Narsesa v Raveni povabil Langobarde, naj se izselijo v Italijo (Langobardi dotlej niso na kaj takega mislili). Ko so se Bizantinci namreč rešili nevarnih Gepidov, ki so podpirali slovanske vdore na Balkan, so jim postali tudi Langobardi nepotrebni. Poenostavljeni vojaški položaj na Balkanu so upali sedaj iz Bizanca in iz Sirmija ter obdonavskih trdnjav sami obvladati; v zameno za Sirmium pa naj Langobardi izroče kaganu svojo zemljo.

Langobardi so sprejeli bizantinsko ponudbo. Pred odhodom iz Sirmiuma so sklenili z Avari prijateljsko zvezo in novo, to se pravi drugo pogodbo, s katero so jim za večne čase prepustili svoja dotedanja bivališča, če se v dvesto letih ne premislijo in ne vrnejo.⁵⁹ Ne samo Gorenja Panonija, tudi Dolenjska z Gorjanci postane tako avarska last, česar doslej nismo mogli vedeti. Pozneje imenovana Avarija, ki je segala do furlanskih mej, ni brez mednarodno pravne osnove.

Drugo langobardsko-avarsko pogodbo moramo postaviti v prve mesece leta 568, na vsak način po datumu, ko so Avari, že po novem letu 568, ponovno zahtevali zase Sirmium. Pozimi ni bilo misliti, da bi mogla stotisočglava množica pastirskih plemen Gepidov, Sarmatov, Bolgarov, Panoncev, Posavcev,⁶⁰ Noričanov, Turingijcev in Sasov, ki so se Langobardom pridružili, na dolgo pot pred prvo pomladansko pašo. Ponedeljek

⁵⁸ D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonau-becken*. Arch. Hung. NS 38 (1961) 14.

⁵⁹ F. Kos, *Gradivo* 1 (1902) 70.

⁶⁰ Okoli leta 548 je Prokopij zapisal, da prebivajo po notranji zemlji za Dalmacijo, Liburnijo, Istro in Venecijo Siščani in Suabi, ki jih F. Kos istoveti s Posavci, prebivalci takrat že razpadle italske Savie. Saj Prokopij tudi sam opozarja, da je treba te Suabe razlikovati od naroda enakega imena, ki so podložni Frankom. — Med narodi, ki odhajajo z Langobardi v Italijo, navaja Pavel Diakon »Gepidos, Vulgares, Sarmatas, Pannonios, Suavos, Noricos...« Ni razumljivo, zakaj ima F. Kos isto obliko »Suavos« tu za Švabe, ko je vendar jasno, da tudi Posavci bežijo pred Avari. »Suavos« imata v zvezi s selitvijo v Italijo za Švabe tudi J. Werner (o. c. 14) in D. Csallány (o. c. 14), C. G. Mor pa jih izpušča. Šlo bi pa zares lahko tudi za Švabe = Swebe, ki so pod Langobardi živeli po Gor. Panoniji prav tja do Savie. Gre za tiste Swebe, ki so se po odhodu Gotov iz Panonije leta 471 razširili iz Slovaške čez Donavo daleč proti jugu in jih je langobardski kralj Wacho podjarmil. Gotovo so tudi ti Swebi odšli z Langobardi v Italijo.

po veliki noči pa so si izbrali zaradi mesečnih noči,⁶¹ da so si razne jezike govoreča ljudstva sploh mogla postavljati za prenočevanje tabor in se oskrbovati z rekvizicijami, na katere opozarja C. G. Mor.⁶² V temnih nočeh bi se zgubljali v brezupnih zmedah.

Nočne mesečine so čakali ob selitvi iz svoje domovine čez Ren leta 59 že tudi Helveti. Gre verjetno za staro, ukoreninjeno navado preseljevanja narodov. Pa tudi v drugih ozirih, kot je sklenitev prijateljske zveze s sosedi zaradi zavarovanja selitve in (ritualni?) požig lastnih bivališč pred odhodom,⁶³ je bila selitev Langobardov verna kopija selitve Helvečanov, ki so ob odhodu požgali 12 svojih mest in 400 vasi. Isto so storili Rauričani, Tulingijci, Latobriki in Boji, ki so s Helvečani krenili na pot prvi dan po začetku pomladi, ko je dajal mesec polno svetlobo.⁶⁴

Ni misliti, da bi kralj Alboin vlačil vsa tuja ljudstva, ki so se mu pridružila, najprej v Gorenjo Panonijo in od tam skozi Poetovio v Italijo. Pa tudi njegova vojska z Gorjancev in dolenskih trdnjav je morala po svoje družine in imetje.

LANGOBARDI SE SELIJO V ITALIJO

Alboin se je torej dvignil na pot iz Srema. (Civilna naselja iz Gorenje Panonije so se mu nekje pridružila.) Skozi ožino pri Čatežu na vzhodnem koncu limesa so Langobardi stopili iz Panonije na italska tla. Po čedadskem kronistu je bil tam »široko odprt in čisto raven vhod« v Italijo; pač Krško polje. Take oznake Vipavski dolini nikakor ni mogoče pripisati.

Ko je kralj Alboin tako prekoračil »skrajne italske meje«, je šel na goro, »*qui in eisdem locis prominet*«. ⁶⁵ Gre za Zidani gaber, Pennodunum, ki s svojim gorskim hrptom kot stranska veja zares močno izstopa, »*prominet*«, ⁶⁶ iz verige Gorjancev. Če pa bi hoteli misliti rajši na Nanos, bi nedopustno obrnili zaporedje dogodkov pri P. Diakonu, saj bi se moral kralj Alboin tam najprej povzpeti na goro in šele nato prekoračiti italsko mejo.⁶⁷ Nihče še tudi ni mogel povedati, kaj naj bi Alboin na Na-

⁶¹ Polna luna je bila, po izračunu Marjana Prosenca (gl. op. 47), 28. marca ± 1 dan. Za prijazno pomoč iskrena hvala. Z odhodom so Langobardi nekaj dni zamudili, najbrž zaradi praznovanja velike noči.

⁶² C. G. Mor, o. c. 21.

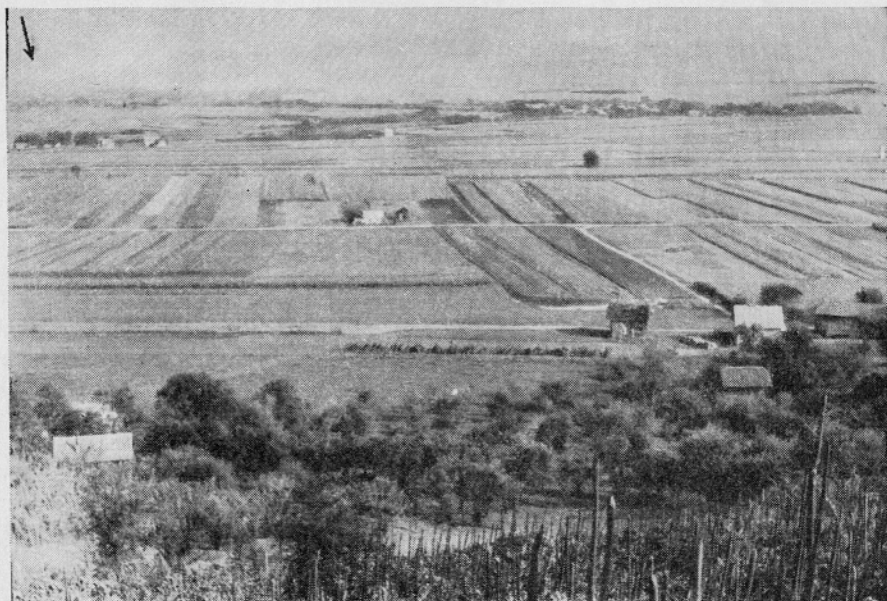
⁶³ »*Alboenus rex Langobardorum... relinquens et incendens Pannoniam suam patriam* (F. Kos, Gradivo 1 [1902] 70). — Kakor si je človek že od davnine nove domove posvečal z gradbeno daritvijo »*geniu loci*« (Bauopfer), si jih je ob zapustitvi z rušenjem ali požigom morda razsvečal, kar se je ohranilo do danes samo še v posvetitvah in razsvetljavah cerkva.

⁶⁴ J. Moreau, *Die Welt der Kelten* (1958) 46.

⁶⁵ F. Kos, Gradivo 1 (1902) 71. Ta vir mi služi za opis tudi vse ostale Alboinove poti v Italijo.

⁶⁶ »*Mons, qui prominet*«, pomeni tu najbrž stranski gorski hrbet, kakor uporablja Tacitus nekje »*prominentia montium*« v pomenu gorskih odrastkov. Pa naj mislimo na gorski odrastek ali na visoko goro, kot običajno beremo. Zidani gaber v obeh primerih prav dobro ustreza kronistovemu opisu.

⁶⁷ Da bi tako ne pačili Pavla Diakona, so se nekateri z L. Hauptmannom odrekli Nanosu in sporočeno goro iskali rajši za starimi italskimi mejami, v Vipavski dolini. Tako pravi F. Kos (Gradivo 1 [1902] 71, op. 3): »Katera je ta

V 6. stoletju je imela Italija na svojih skrajnih vzhodnih mejah »široko odprt in čisto raven vhod« iz (Dol.) Panonije. (Na fotografiji označen s puščico.)
Temu dobro odgovarja Krško polje, ne pa Vipavska dolina (Foto R. Riedl)

Au 6e siècle, sur ses frontières orientales extrêmes l'Italie avait »une entrée largement ouverte et toute plate« à partir de la Pannonie (Inf.). (Indiquée par une flèche sur la photo.) A cela correspond bien le Krško polje, et non la Vallée de la Vipava (Photo R. Riedl)

nosu iskal, medtem ko bi bilo naravnost nerazumljivo, da se ne bi povzpел na svojo arimanijo Pennodunum, kjer je kot strategos najbrž nekoč sam poveljeval.

Velike tuje množice so med kraljevim bivanjem na gori v ravnini pri starem Cruciumu⁶⁸ taborile in gotovo več kot teden dni čakale nove mesečine, ker so se noči medtem stemnile. Alboinova vojska se je medtem po svojih kastelih odpravljala, da z družinami in imetjem, »cum uxoribus et natis omnique supellectili«,⁶⁹ zapusti svoje dvaindvajsetletne domove. Tako je pojasnjena tudi stara uganka, ki dela zgodovinarjem,

gora, ni znano. Ne more se zagotovo trditi, da bi bila Nanos... Najbrž pa kralj Alboin ni lazil na posebno visoko goro, ker je lahko tudi s kake nižje pregledal del Furlanije.«

⁶⁸ Pri starem Cruppiu (Cruciumu) je bilo dovolj vode za stotisočglavo množico, dva potoka in še iz antike obzidan studenec Vejar, kjer so po drugi svetovni vojni osuševalci našli na antični plasti kakih 50 podkev majhnih jezdnih konj, gotovo iz časov preseljevanja narodov. Potok skozi Cruppi so 600 let pozneje obrnili skozi nastajajoči Šentjernej. Ob drugem potoku, na vzhodni strani Cruppia, leži na tleh nekdanjega cruciumskega predmestja danes vas Ostrog, kar je stara beseda za tabor.

⁶⁹ Pauli Diaconi hist. Lang. II, c. 7 (po F. Kosu, Gradivo 1 [1902] 70).

na primer C. G. Moru, še danes hude težave: zakaj se mudijo Langobardi na poti v Italijo kar mesec dni ali celo več.

Pavel Diakon pravi, da sega do gore, na katero je šel Alboin, Panonija, *usque huc Pannoniam pertingat*«. To se ujema s Prokopijem, ki govori o langobardskih kastelih »pri Panoniji«, in z imenom Hoermannsberg, Arimansberg, »goro obmejnih posadk«. To se z Zidanim gabrom popolnoma sklada, medtem ko Dolenja Panonija takrat ni segala do Nanosa. Tudi med Gorenjo Panonijo in Italijo ležita od Dioklecianovih časov in, po Prokopiju, še vedno v langobardski dobi Norik in langobardska Dolenjska z Notranjsko, to je zahodni del razpadle Savie, ki jo gotski geografi in po njih tudi Anonymus iz Ravene sedaj prištevajo k stari Valeriji. To je gotovo anahronizem, dokazuje pa, da imajo v gotski prestolnici Dolenjsko še vedno za italsko deželo, ki se je na »skrajnih vzhodnih mejah« dotikala Dol. Panonije. Misel, da je leta 568 segala Gor. Panonija do italskih mej, izvira samo iz napačnega razumevanja Diakonovega opisa selitve Langobardov, druge opore nima.

Da bi Alboina sploh lahko pripeljal na Nanos, si C. G. Mor zamišlja, da je kralj poslal od Kalc po krajši in laagodnejši poti na Hrušico le počasnejše tovornike, sam pa da je s hitrejšimi oddelki ubral po dolgem in napornem ovinku skozi postojnska vrata, da bi pospešil potovanje.⁷⁰ »Genialni barbarski kralj«, kot ga Mor označuje, gotovo ne bi prezrl možnosti, da lahko odhiti s hitrejšimi oddelki s Kalc tudi na Hrušico pred tovorniki in ne bi nikogar oviral, prihranil pa bi si dan nepotrebnege in utrudljivega pohoda.

Z razgledne točke pri Zidanem gabru, na katero opozarja že I. Kušljan, se je Alboin oziral, kakor daleč mu je seglo oko, po italski pokrajini (Valeriji), »*prout conspicere potuit, partem Italiae contemplatus est*«. — Stvar je razumljiva, saj je kralj stal na mejah Italije.

P. Diakon pravi, da se gora odtlej imenuje Kraljeva gora. — Ljudsko izročilo še danes pomni »goro kralja Pendirja«. Mitološki kralj z Zidanega gabra se nam tako sedaj poistoveti z zgodovinskim kraljem Alboinom, ki ga je domala vsa germanska Evropa spremenila v epsko legendo. O Nanosu pa ni znano, da bi se kdaj imenoval Kraljeva gora. Kdo naj bi ga tudi tako imenoval in kdo to ime uporabljal? Langobardi so le potovali mimo in se nikoli več vrnili. Domačini pa so pred ropajočimi in ubijajočimi Langobardi bežali celo na otoke (begunci so ustanovili Koper). Ni razloga, zakaj naj bi svoje ime za Nanos domačini zamenjali z imenom okrutnega tujca, ki jim je prizadel veliko škodo.⁷¹

Kronist P. Diakon pravi, da žive na Kraljevi gori divji bizoni, temu da se ni čuditi, ker sega do tu Panonija, ki je bogata divjačine.⁷² Bizone

⁷⁰ C. G. Mor, o. c. 183.

⁷¹ O okrutnostih Alboinovega pohoda je dovolj poročil: Pred pobesnelimi Langobardi (*sevissima Langobardorum rabies*) bežijo Oglejci, njihovo mesto pa je razdejano; najbrž je takrat uničen tudi Trst; Langobardi nato še petnajst let plenijo po Italiji cerkve, morijo duhovnike, rušijo mesta in pobijajo prebivalstvo, da papež upravičeno toži, da živijo Rimljani med langobardskimi meči. (F. Kos, Gradivo 1 [1902] 72, 73, 75, 79.)

⁷² »*Ferunt, in hoc monte bisontes feras enutriri. Nec mirum, cum usque huc Pannoniam pertingat, quae horum animantium ferax est.*« (F. Kos, Gradivo 1 [1902] 71.)

je treba prej pričakovati v ostrejšem podnebjju Gorjancev kot na Nanosu ali kaki vipavski gori, do koder sega vpliv mile sredozemske klime.⁷³ Uklenjen med dve antični cesti, je Nanos tudi brez tistega varnega gozdnatega zaledja, ki je čredam bizonov potrebno in ki ga pri Kraljevi gori vidi P. Diakon v panonskih gozdovih, polnih divjačine.

Z gore je kralj Alboin s svojim ljudstvom in tujimi narodi brez vsakršne ovire, »*sine aliquo obstaculo*«, prispel na meje Venecije, ki je prva italska provinca. To pomeni, da Emona Langobardov na pohodu ni ovirala. Lahko je dokazati, da je nekoč mogočna antična trdnjava v tem času mrtva. Pod obzidjem razpadajoče Emone že dolgo raste civilno naselje Atamine, kot ga v svoji Kozmografiji označuje Anonymus iz Ravene. Novo naselje je še krstil romaniziran domačin in ime »*Ad Emonam*« v sto letih preoblikoval v Atemona, pozabljač njegov prvotni pomen »Pri Emoni«. Do nastanka Anonymove Kozmografije so naši predniki ime že slovenizirali v Atamine, ki pa je kmalu pozabljeno.

PRIHOD PRVIH SLOVENCEV NA DOLENJSKO

Pred odhodom iz Dolenje Panonije so Langobardi prepustili torej Avarom tudi Štajersko in Dolenjsko, ki postaneta del Avarije. Po slabih izkušnjah s Sirmiumom Bajan gotovo ni odlašal z zasedbo. Njegove trume prodirajo ob Savi in Krki za odhajajočimi Langobardi. Pred njimi beže, kot poroča Conversio, domačini, Rimljani, Goti in Gepidi. Njihovo domovino, nekdanjo Savio, zaseda kaganovo ljudstvo.⁷⁴

Kakor na vseh drugih bojnih pohodih, so gotovo tudi na tem spremljali Avare Slovani, ki so torej že leta 568 zasedli široko dolino Krke. Mogoče so prvi Slovenci celo še videli Alboinovo ogromno taborišče pri porušnem Cruciumu in dali tistemu kraju ime Ostrog, kot se vas še danes imenuje.

Če naša domneva drži, so morali priti prvi Slovenci spomladi 568 v dolino Krke in pod Gorjance iz istih krajev kot Bajanovi Avari: iz južne Dacije. Ta naselitveni val na Dolenjsko in Posotelje pa je odkrila že prej filološka arheologija, le da ga še ni mogla datirati.⁷⁵ Avarska vojska se je z Dolenjske očitno kmalu umaknila. Slovincem je pustila le predstojnike pašniških »žup«, nekakšnih naslednic langobardskih

⁷³ Za opozorilo se prof. A. Polencu iskreno zahvaljujem.

⁷⁴ »... *seu quomodo Huni (sc. Avars) Romanos et Gothos atque Gepidos de inferiori Pannonia expulerunt et illam possederunt regionem.*« (Conv. Bag. et Carant., c. 3; po F. Kosu, Gradivo 1 [1902] 76. Kos tu popravlja vir, češ da gre za Avare, ne za Hune. O njih res že od leta 454 ni več arheoloških sledov.)

⁷⁵ Prof. dr. Francé Bezljaj pravi (Sloveno-slavica, Symbolae philologicae in honorem Vitoldi Taszycki [1968] 20–21), da je na zahodno-vzhodno jezikovno slovansko mešanico, ki so jo govorili prvi Slovenci v novi domovini, »od prvih začetkov dalje, najprej iz Panonije in kasneje po Dravi in Savi navzgor, vplivala južna slovanščina, ki je sčasoma vtisnila slovenščini v glasoslovnem in oblikoslovnem razvoju južnoslovanski karakter... Le tako si lahko razložimo, da najdemo enake leksične, onomastične in tudi samo semantično razvojno enake elemente, ki so značilni za slovensko-čakovsko ozemlje, pogosto znova vzhodno od Drine, v makedonščini, bolgarščini in deloma še tudi v Srbiji in slovan-skem substratu na romunskih tleh.«

»verdunov«. Slovenci so avarske »župane« kmalu odrinili in postavili svoje. Izgnani župani, menda sedem s področja Gorjancev in doline srednje Krke, so se umaknili visoko v Gorjance in ločeni od Slovencev ustanovili živinorejsko naselje Javorovico, kakršna je vas večinoma še danes, saj letina tam težko dozori. Njeni prebivalci so bili skozi dolga stoletja sami »župani«, ki so jim Slovenci zaradi čudnih obrazov »rekli včasih za šalo Mongoli«, kot sem nedavno še sam slišal. V fevdalni dobi opravljajo Sichersteinerjem in pozneje Pleterjam edlinške službe. Na svoje staro »županstvo« ostajajo vedno tako ponosni, da si privzamejo v novejših stoletjih ta naziv za priimek. Podobno vas Župani imamo tudi na Žumberku.

O kakem krvavem osvobodilnem uporu proti sedmim avarskim županom torej ne moremo govoriti, saj ga le-ti ne bi preživel in ostali med Slovenci. To pa tudi jemlje vsako osnovo za domnevo o suženjskem odnosu naših prednikov do Avarov.

RÉSUMÉ

Les Lombards dans la phase pannonienne

La synthèse critique de toutes les découvertes archéologiques jusqu'ici sur les Lombards dans leur période pannonienne, avec les résultats récents de la philologie, de la topologie des localités archéologiques, de la géographie et de l'histoire du 6e siècle et de la riche tradition populaire, a amené l'auteur à des connaissances essentiellement nouvelles sur ce peuple avant sa migration en Italie.

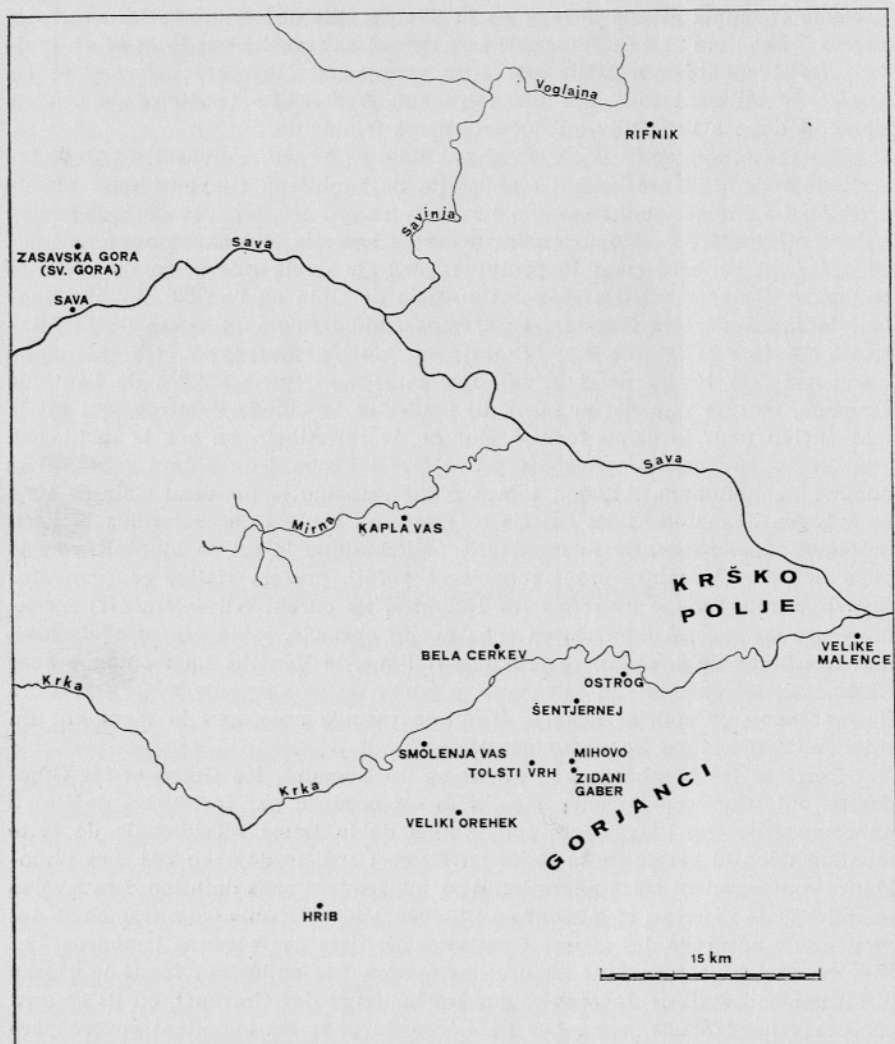
En 546, Justinien a fait passer les Lombards alliés au-delà du Danube en Pannonie Supérieure, pour lier militairement les Slaves qui faisaient pression et les Gépides hostiles le long de la Tisa et en Pannonie Inférieure. Contre les Ostrogoths et le plan de conquête du roi franc Theodebert, il a occupé avec les divisions lombardes choisies les castels romains abandonnés sur les Gorjanci (Vel. Malence, Zidani gaber, Tolsti vrh, Vel. Orehek, Hrib) et dans l'arrière-pays (Vinji vrh près de Bela cerkev avec son atelier d'orfèvrerie, Zasavska gora [Sv. gora] près de Vače, le port de Sava, Kapla vas, Rifnik, Ptuj). Le limes lombard sur les Gorjanci se trouvait, selon le compte rendu de Procope, auprès de la frontière pannonienne (inférieure), ce qui s'explique simplement: avec l'occupation lombarde l'antique province de Savia se disloquait pour toujours. Les frontières de la Pannonie inférieure se déplacent des Vinkovci et de Kormadin sur le limes passant par les Gorjanci. Les géographes gothiques et Anonymus de Ravenne attribuent à partir de ce moment-là la partie occidentale de Savia entre les Gorjanci et la province de Vénétie à la province de Valeria. Auprès de chaque castel lombard il y a une section limitée de pâturage, nommé »verdun« (germ. wardo → latin vulg. vardione(m) → slov. verdun) avec des étables à bestiaux, administrées pour les Lombards par les anciens habitants celtes romanisés et christianisés.

Lorsque le roi Alboïn eut définitivement vaincu les Gépides en 567 en Pannonie inférieure, les Avars, alliés des Lombards, occupèrent selon le

pacte le royaume gépide le long de la Tisa, tandis que Byzance les avait dépassés à Sirmium et s'en emparait. Les Byzantins tranchèrent le litige en invitant les Lombards en Italie par leur exarque de Ravenne, Narses, et les Lombards cédèrent tout leur territoire aux Avars. Le territoire de ceux-ci s'étendit donc à l'ouest jusqu'aux frontières frioulanes.

Le roi Alboïn part de Sirmium en Italie — ce que Valvasor a trouvé inscrit déjà dans de très vieux manuscrits de Ljubljana (Laybachische Manuscripta). Le déplacement se traîna jusqu'au 2 avril 568, à cause de la première pâture printanière pour les peuples nomades associés et à cause nuits de lune, ce qui était probablement la pratique générale de la migration des peuples (comp. le déplacement des Helvètes au-delà du Rhin en l'an 59). Alboïn franchit le limes sur les Gorjanci »*extremos Italiae fines*« et passa de la Pannonie sur le sol italique. Là, l'Italie avait »*largius patentem et planissimum ingressum*«, le Krško polje actuel. Les masses campent auprès de l'antique Crucium, ce que rappelle aujourd'hui peut-être le village d'Ostrog, qui est le mot ancien pour le camp fortifié. Sur ce, le roi Alboïn va sur la montagne, »*qui in eisdem locis prominet*«. C'est le castel lombard de Zidani gaber, alors nommé Pennodunum. Attendant plus d'une semaine le nouveau clair de lune et que son armée dans les castels se mette en route »*cum uxoribus et natis omnique supellectili*«, de sa montagne panoramique le roi se tournait vers le pays italique (Valeria) »*prout conspicere potuit, partem Italiae contemplatus est*«. Lorsque, comme autrefois les Helvètes, ils eurent (rituellement?) incendié leurs maisons, Alboïn arriva sans aucun obstacle, »*sine aliquo obstaculo*«, aux frontières de la première province italique, la Vénétie. La montagne avec Zidani gaber-Pennodunum se nomma à partir de ce moment-là Kraljeva gora (la montagne du roi), et dans la tradition jusqu'à nos jours la montagne du roi Pendir (Pendir = Pennodunarius).

Derrière les Lombards s'en allant et les Romains, les Goths et les Gépides fuyant (Conversio), l'ancienne Savia est occupée par les Avars de Bajan en compagnie des Slaves, qui sont venus de la Dacie Méridionale de cette manière dans la vallée de la Krka en Basse Carniole déjà en 568. Les philologues connaissaient cette migration déjà auparavant sans datation. Les Avars se retirent de nouveau et laissent aux Slovènes les »župani« (comites), chefs des sections de pâturage, les »župe« (comitatus) héritiers des verduns lombards. Les Slovènes ont bienôt destitué les comites avars. Les exilés ont fondé le village d'élevage du bétail de Javorovica sur les hauteurs des Gorjanci, où ils se sont conservés jusqu'à nos jours. Les habitants du pays les appellent encore parfois Mongols. Sur le Žumberk aussi se trouve le village de »Župani« (Comites).

Jugovzhodna Slovenija. Izbor najdišč (kasnoantičnih in zgodnesrednjeveških), ki se omenjajo v članku

Slovénie du sud-est. Choix de découvertes appartenant au Bas — Empire et Haut moyen — âge, mentionnées dans le mémoire